

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

Fejérdy András

Az 1822. évi magyar nemzeti zsinat

A habilitációs értekezés tézisei

Budapest
2017

1. Az értekezés témafelvetése és felépítése

Az 1822. szeptember 8. és október 16. között Pozsonyban tartott magyar nemzeti zsinatról monografikus feldolgozás még nem készült. Jelen kötettel célunk az, hogy széles forrásbázisra valamint a korábbi szakirodalom eredményeire alapozva, a nemzeti zsinatok tágabb kontextusába illesztve átfogóan bemutassuk az utolsó magyar nemzeti zsinat történetét.

Célunk érdekében előbb tisztázzuk a nemzeti zsinat fogalmát, áttekintjük annak európai és magyarországi történetét, majd bemutatjuk az 1822. évi nemzeti zsinat historiográfiáját és legfontosabb forrásait, végül pedig vázoljuk az egyházi gyűlés nemzetközi és magyar kontextusát. A kötet központi részében első helyen a zsinat előkészítésének folyamatát követjük nyomon. Megvizsgáljuk milyen előzmények nyomán fogalmazódott meg a nemzeti zsinat összehívásának igénye, hogyan sikerült a nemzeti zsinat tárgyalási szabadságát biztosítani, és miként került sor a zsinaton megtárgyalandó napirendi pontok összeállítására. Nyomon követjük továbbá a nemzeti zsinat helyszínének kiválasztása, illetve időpontja és időtartama meghatározása során figyelembe vett különböző szempontokat, továbbá összefoglaljuk a nemzeti zsinatot megelőző egyházmegyei zsinatok és konzultációk történetét. Végül áttekintjük, miként alakult a Szentszék zsinattal kapcsolatos álláspontja az előkészületek időszakában.

A második nagy egységben a zsinat lefolyását elemezzük. Miután számba vettük, kik voltak a zsinat résztvevői, és melyek voltak a zsinati munka főbb állomásai, a zsinati dekrétumok végső szövegéből kiindulva mutatjuk be az egyes határozatok keletkezéstörténetét, a tárgyalt kérdések során lefolytatott vitákat és a zsinat napirendjén szereplő nyolc pontban hozott döntések eredményeit.

Végül a harmadik részben a nemzeti zsinat utóéletét követjük nyomon. Megvizsgáljuk, hogyan változott a Szentszék a zsinatról alkotott felfogása, tekintettel arra is, hogy miután a zsinat aktái még évek múltán sem érkeztek meg Rómába, milyen alternatív megoldások merültek fel az erkölcsi romlás megállítására. Felvázoljuk továbbá a zsinat határozatok jóváhagyását illető uralkodói döntés meghozatalának folyamatát, melynek eredményeként I. Ferenc nem járult hozzá a dekrétumok változtatás nélküli közzétételéhez. Külön figyelmet szentelünk annak, milyen tartalmi változtatásokat látott a bécsi udvar szükségesnek ahhoz, hogy a zsinati határozatok publikálását engedélyezzék. Befejezésként rövid kitekintést nyújtunk arról, hogyan alakult az egyes határozatok, illetve a zsinat egészének utóélete.

A kötet végén a zsinati határozatok szövegének jegyzetelt, kétnyelvű kiadásán túl eredeti nyelven, regesztákkal és jegyzetekkel ellátva közöljük a zsinat előkészítésére és utóéletére vonatkozó legfontosabb forrásokat.

2. Az értekezés főbb eredményei

2.1. Az 1822. évi pozsonyi nemzeti zsinat egyszerre illeszkedik a (magyar) katolikus egyház zsinati hagyományába, és tekinthető – az adott történelmi helyzetben – egyedi, „korszerűtlen” kezdeményezésnek.

A zsinat az egyház korai történetétől kezdve a belső megújulás kitüntetett eszköze volt, és ilyen szerepet játszott a korai középkorban kialakult speciális fajtája, az egy-egy világi állam területén élő püspökök „nemzeti” zsinata is. A pápai hatalom 11. századi megerősödésének eredményeként azonban más helyi zsinatokkal együtt a nemzeti zsinatok szintén egyre inkább a Szentszék ellenőrzése alá kerültek és a központi egyházi reform végrehajtásának eszközévé váltak. Miután a szentszéki centralizáló folyamatának a kontextusában a nemzeti zsinatokra a

partikularizmus mind veszélyesebb fórumaiként tekintettek, fokozatosan elmaradoztak az egyházi gyakorlatból. A trienti zsinat már csupán a tartományi és egyházmegyei zsinatot tekintette a reformok helyi megvalósításában kívánatos eszköznek.

Magyarországon nem csupán a középkorban virágzott a nemzeti zsinatok gyakorlata, hanem az ellentétes irányú nemzetközi trendek ellenére a 17. században is újra szokásba jött megtartásuk, nem utolsósorban a középkor végére megszilárdult, kiváltságos helyzettel bíró, joghatóságát az egész ország felett megőrző magyar prímási intézménynek köszönhetően. A nemzeti zsinatokkal kapcsolatban más országokban – mindenekelőtt Franciaországban – szerzett negatív tapasztalatok ellenére a Szentszék sem vitatta a magyar prímás jogát, hogy nemzeti zsinatot hívjon össze. A 18. századtól így nem elsősorban azért nem kerül sor Magyarországon sem nemzeti zsinatra, mert Róma nem nézte azt jó szemmel, hanem azért, mert egyfelől az abszolutizmus útján járó államhatalom ellenezte egy nehezen ellenőrzés alatt tartható, egyházi törvényhozó fórum létét, másfelől pedig az önálló joghatóságukat védő érsekek és püspökök is óvakodtak a nemzeti zsinattól, mint ami a prímás országos joghatóságának egyik fontos kifejeződése.

2.2. Az 1822. évi pozsonyi nemzeti zsinat ügye az előkészületek első mozzanatától kezdve az uralkodói, szentszéki és – jóllehet kisebb mértékben – a prímási és megyéspüspöki, illetve érseki joghatóság közötti feszültség hatása alatt állt.

A világi hatóságok részéről támasztott elvárások mindenekelőtt a zsinat napirendi pontjainak összeállításába történő uralkodói beleszólás, valamint a királyi biztosok küldésének igényében fogalmazódtak meg. Míg előbbi Rudnay elfogadható mértékű beavatkozásnak és vállalható kompromisszumnak tekintette annak érdekében, hogy elnyerje a zsinat összehívásának uralkodói jóváhagyását, a királyi biztosok zsinati jelenlétének tervét kezdettől visszautasította, mert abban a zsinat belső működési szabadságának alapvető akadályát látta. Nyílt, határozott de ugyanakkor diplomatikus fellépésének és érvelésének köszönhetően végül sikerült a királyi biztosok kiküldését megakadályoznia, de ezt csak egy olyan kompromisszum árán tudta elérni, amely éppen a Szentszék számára volt elfogadhatatlan: azaz Rudnay ígéretet tett arra, hogy a kihirdetés előtt a király elé terjesztik a zsinat határozatait.

Az 1822 májusában Ercole Consalvi bíboros államtitkár számára készített állásfoglalás alapján tudjuk, hogy a Rómába befutó – nem minden elemükben pontos – információk alapján a Szentszék alapvetően két szempontból tekintette aggályosnak a készül magyar nemzeti zsinatot. Míg Róma nem vitatta a prímás jogát, hogy nemzeti zsinatot hívjon össze, a Szentszék számára ugyancsak a zsinat napirendi pontjai, illetve az állami ellenőrzés mértéke képezték vita tárgyát. Az előzetes értékelés szerint ugyanis a zsinaton tárgyalni kívánt kérdések egy része – ráadásul éppen nem az uralkodó által javasoltak – a nemzeti zsinat hatáskörét meghaladó ügyekre vonatozott. Ekképpen mindez a pápa egyházi főhatóságával szemben egy nemzeti egyház létrehozása irányába hatott, amennyiben eretneknek tekintett gallikán és febronianista tanok magyarországi megvalósítását eredményezte volna. Rómában egyúttal úgy látták, hogy a nemzeti zsinat uralkodói engedélyezésének, különösképpen pedig jóváhagyásának igénylése döntő teret engedne az abszolutista (josefinista) világi hatalom egyház életébe történő beavatkozásának. Az ilyen törekvéseket pedig azért tartották elfogadhatatlannak, mert ellentétben álltak az isteni alapítású egyház belső autonómiájával, vagyis azzal, hogy hitelvi és egyházfegyelmi ügyekben külső befolyástól mentesen, szabadon alkothasson törvényeket. Róma számára egyedül elfogadható kompromisszumos megoldásként az merült fel, hogy a határozatokban is nyilvánvalóvá teszik: a királyi jóváhagyás csupán a végrehajtás világi támogatásának ígéreteként értendő.

A magyar egyházi hierarchián belül a prímási joghatóság és a püspöki hatalom autonómiaigénye közötti feszültség leginkább az előzetes konzultáció során tartott

egyházmegyei zsinatok esetében érhető tetten. Makay Antal besztercebányai és Szepesy Ignác erdélyi püspökök, a prímás kívánságától eltérően nem csupán a leendő nemzeti zsinaton tárgyalandó kérdésekkel kapcsolatos posztulátumokat fogalmaztak meg egyházmegyei zsinatukon, hanem a megyéspüspök önálló törvényhozói jogának védelmezőiként statútumokat hoztak, amelyeket azonnal ki is hirdettek és publikáltak. A prímás egész országra kiterjedő joghatósága egyúttal a magyar királyság metropolitáinak jogait is veszélyeztette. A korábbi gyakorlatnak megfelelően ezért Klobusiczky Péter kalocsai érsek – a nemzeti zsinat időpontjában az egri érseki szék üresen állt – szükségét látta a zsinat ünnepélyes megnyitása előtt tisztázni, hogy maga és szuffraganeusainak jelenléte semmiképpen sem értelmezhető a kalocsai érseki szék és tartomány függetlenségének megkérdőjelezéseként.

2.3.A nemzeti zsinat a jozefinista egyházpolitikai környezet ellenére meg tudta őrizni belső szabadságát, de a határozatok meghozatalakor a szükséges mértékben tekintettel volt az állami elvárásokra.

A hosszú előkészítő folyamat után 1822. szeptember 8-án megnyíló nemzeti zsinat végül királyi biztosok jelenléte nélkül, szabadon vitathatta meg a napirenden szereplő kérdéseket. A világi hatalom közvetlen befolyásától való formális szabadság azonban nem jelentette azt, hogy a korabeli egyházpolitikai kontextus közvetett módon ne korlátozta volna a zsinati atyák döntési szabadságát, amennyiben bizonyos – jellemzően az állami és egyházi szféra között vitákat keltő – ügyek tárgyalásakor jobbnak látták, ha egyes kérdéseket és szempontokat mellőznek, és a végső határozatokat konciliáns, a világi hatalom képviselőit semmiképpen nem támadó hangnemben fogalmazzák meg. Csak így látták ugyanis biztosíthatónak, hogy az uralkodó utólag jóváhagyja a dekrétumokat.

A bécsi udvar reakcióját illető aggodalmak ellenére a zsinat nem csak a viták során, hanem a határozatok meghozatalakor is meg tudta őrizni alapvető szabadságát. Különösképpen erre utal, hogy a zsinati atyák a király által a zsinat napirendjére tűzött pontok esetében sem haboztak a Bécs által remélttel ellentétes döntést hozni. A zsinat nem szavazta meg az uralkodó által kívánt, az Augustineum működéséhez szükséges pénzalap létesítését, még ha a határozatban végül nem is szóltak arról, hogy az intézményt alapvetően szükségtelennek, sőt károsnak tekintik a magyar egyház szempontjából. Az egyház(jogi) előírásokat követve elutasították továbbá az alapítványi misék összevonását. Végül az egységes egyházi bírászkodás ügyével foglalkozó határozatban szintén csupán a bírósági eljárás menetét szabályozták és konkrét ügyekre vonatkozó vitatott kérdésekben nem foglaltak állást.

2.4.A zsinat az egyház részéről észlelt korabeli problémákat, az előzetes konzultációkon megfogalmazott szempontokat maximálisan figyelembe véve a felvilágosodás eszköztárának alkalmazásával kívánta orvosolni és a jozefinista államegyházi felfogástól sem tudta magát maradéktalanul függetleníteni.

Az egyházi kezdeményezésre napirendre tűzött öt pont jól tükrözi, milyen problémákat észlelt a magyar egyház a 19. század elején. Ilyenek a konkrét ügyek – a magyar bibliafordítás új kiadása, az egységes teológiai tanrend bevezetése, valamint ez utóbbival szoros összefüggésben álló pesti teológusvita megoldása – kapcsán meghozott határozatok is, kiváltképpen azonban a nemzeti zsinat összehívását kiváltó központi téma, a társadalom egészében tapasztalható erkölcsi romlás megállíttását célzó két dekrétum beszédes. A szerzetesrendek, illetve a világi papság és hívek erkölcsi helyzetével foglalkozó cikkelyek arról tanúskodnak, hogy a magyar papság és püspökök őszintén szembe kívántak nézni az egyház problémáival: a feltárt hibákat és nehézségeket javarészt a korszellem negatív

hatására, az állam és az egyház közötti egészségtelen viszonyra, illetve az egész társadalmat érintő gazdasági krízisre vezették vissza, jóllehet az okok között számos kortól független, az emberi gyengeségből fakadó hiányosságot is számba vettek.

A jelentős részben az előzetes konzultációk eredményeire támaszkodó határozatokból kitűnik, hogy a zsinati atyák csak kevéssé tudtak elszakadni a korszak gondolkozási modelljeitől, amikor a belső megújulás eszközeit keresték. Erre utal például: miközben tudatában voltak annak, hogy tartós pozitív változást elsősorban a hitből fakadó értékrend elsajátítása biztosít – és ezért bőséges teret szenteltek a vallásos nevelés és a példamutató magatartás fontosságának, – a diagnózis felállítása során rögzített bajokat mégis jelentős mértékben a felvilágosodás eszköztárának alkalmazásával kívánták orvosolni. A dekrétumok szerint elsősorban az oktatástól, ismeretközléstől valamint külső szabályok és szankciók felállításától remélték az országosan tapasztalható erkölcsi hanyatlás megállítását.

A nemzeti zsinatnak a jozefinista egyházpolitikai gyakorlat negatív hatásaira adott válaszai ugyancsak paradox képet mutatnak. Fontos célként jelentkezett a határozatokban az egyház tekintélyének, szabadságának, továbbá társadalmi szerepének és befolyásának erősítése, azonban ezt a célt jelentős mértékben a világi hatalom – elsősorban a vallásos uralkodó – támogatásával akarták elérni. Bécs elvárásainak fentebb említett szem előtt tartása is csak részben magyarázható azzal, hogy így remélték az uralkodót és az udvart a tervezett reformok iránt jóindulatra hangolni. A határozatok szelleme ugyanis arról tanúskodik, hogy a zsinati atyák, miközben őszintén törekedtek az egyház belső szabadságának helyreállítására, nem tudták magukat a jozefinista államegyházi felfogástól maradéktalanul függetleníteni, és egyedül ennek a modellnek keretei között voltak képesek az egyház belső megújítását elképzelni.

A határozatokban felfedezhető ellentmondások ellenére az 1822. évi magyar nemzeti zsinat számos olyan pontot fogalmazott meg, amiknek kihirdetése és megvalósítása jelentős mértékben hozzájárult volna a magyar katolikus egyház megújulásához. Mindenesetre az, hogy a társadalom mindinkább előrehaladó szekularizációjának és plurálissá válásának kihívásaira adott, túlnyomórészt még az államegyházi rendszer keretei között mozgó megoldási javaslatok hatékonyságát nem lehetett tesztelni, nem a magyar püspökökön múlt. Az eredménytelenség oka a bécsi udvar volt, amely a nemzeti zsinatot ellentmondásaival együtt is veszélyesnek tekintette érdekeire, így – hosszú bürokratikus hercehurca után – nem járult hozzá a határozatok változatlan formában történő kihirdetéséhez.

2.5.A zsinat határozatainak kihirdetése végül nem a Szentszék kezdetben negatív hozzáállása miatt hiúsult meg, hanem döntően azért, mert a bécsi kormányzervek vezetői felismerték: a zsinat a kormányzat szándékával ellentétben nem vált az abszolutisztikus centralizáló törekvések kiszolgálójává és támaszává.

Rudnay stratégiája, amellyel a különböző elvárásoknak megfelelő, kompromisszumos utat keresett a zsinat sikere érdekében, végül kudarccal végződött. Hiába bízott abban, hogy a zsinat szabadságának biztosítása után, egyházas szellemben meghozott határozatokban a Szentszék számára elfogadhatóvá teszik a nemzeti zsinat eredményeit, és amennyiben azok nem sértik az uralkodó jogait és az állami jogszabályokat, egyúttal a király tetszését és megerősítő jóváhagyását is elnyerik. A kettős lojalitás követelményének való megfelelés szándéka mellett egyúttal a püspöki joghatóság autonómiájának védelmezéseként fogható fel, hogy Rudnay a zsinat után I. Ferenc királyhoz és VII. Piusz pápához intézett leveleiben a határozatok három csoportját különböztette meg. Azoknak az ügyeknek az esetében, amelyben a püspökök saját jogon hozhatnak döntést, mind a Szentszék, mind az uralkodó részéről a jóindulatú tudomásulvételt szorgalmazta. A római jóváhagyást csak a pápai

hatáskörbe tarozó kérdéseknél látta elengedhetetlen, az uralkodó kifejezett intézkedését pedig csak a döntések jól körülhatárolt köre esetében tartotta szükségesnek.

Bécs esetében Rudnay stratégiájának sikertelensége nagymértékben azon múlt, hogy a primás túlbecsülte a királyra gyakorolt személyes befolyását, és nem tudta megakadályozni, hogy I. Ferenc kiadja a határozatokat a kormányzerveknek felülvizsgálatra. Ennek során pedig nyilvánvalóvá vált: a nemzeti zsinat, amennyiben az udvar elvárásait figyelmen kívül hagyva hozott határozatot az egyházat érintő ügyekben és több ponton egyúttal a Szentszék főhatóságát is kifejezetten elismerte, a kormányzat szándékával ellentétben nem vált az abszolutisztikus centralizáló törekvések kiszolgálójává és támaszává. Ellenkezőleg: a nemzeti zsinat ismételtelen olyan, az autonómiáját a központi államhatalommal szemben is megőrző fórumnak bizonyult, amelynek létét Bécs a határozatok jóváhagyásával nem kívánta legitimálni.

A Szentszék vonatkozásában nem lehet pontosan felmérni, hogy mennyire volt sikeres Rudnay eljárása, mivel a bécsi kormányzat ellenállása miatt a határozatok végül nem jutottak el Rómába. Kétségtelen ugyan, hogy a zsinat munkájáról érkező nunciusi jelentések, valamint Gioachino Pedrelli pozitív beszámolója végül eloszlatták a legsúlyosabb római aggodalmakat, és a híradások ismeretében a Szentszék lehetségesnek látta, hogy a dekrétumok pápai felülvizsgálatával és jóváhagyásával maradéktalanul szabályossá és elfogadhatóvá tehető a magyar egyházi gyűlés eredménye. Miután a határozatok Bécsben elakadtak, a vitatható pontok átdolgozására vonatkozó római álláspont – mivel kialakítására nem került sor – már nem ismerhető meg.

2.6. Az 1822. évi nemzeti zsinat a későbbiekben is példaként lebegett a magyar egyházi vezetés szeme előtt, de kudarcának tapasztalata végül az ország püspökeinek nem zsinat jellegű tanácskozási gyakorlatát erősítette meg.

Az 1822. évi magyar nemzeti zsinat, annak ellenére, hogy torzóban maradt, nem volt teljesen hatástalan. Azon túlmenően, hogy közvetetten hatott a püspökök 1820-as és 1830-as évekbeli tevékenységére, sőt néhány a zsinat által felvetett ügy hatása egyes királyi rendeletekben is tetten érhető, rövidtávon ismét előtérbe helyezte Magyarországon a nemzeti zsinatnak, mint az egyház belső megújulása eszközének szerepét. Más európai példákhoz hasonlóan nemcsak 1848-ban merült fel, hogy nemzeti zsinat hivatott az új kihívásokra választ adni, de még az 1890-es évek sajátos magyar „kulturharcának” problémáit is többen nemzeti zsinat útján kívánták megoldani.

Hiába merült azonban fel ismételtelen a nemzeti zsinat megtartásának igénye, végül az 1822. évi maradt az utolsó ilyen a magyar katolikus egyháztörténelemben. 1848-ban elsősorban külső körülmények – a kibontakozó önvédelmi háború – akadályozták egy újabb nemzeti zsinat megtartását, de a kedvezőbb viszonyok között sem biztos, hogy eredménnyel járt volna a kezdeményezés. A Szentszék ugyanis változatlanul alapvetően negatívan viszonyult a nemzeti zsinat intézményéhez. Míg 1848-ban a két évtizeddel korábbi pozsonyi zsinat még az újabb kezdeményezésre ösztönzőleg ható példaként játszott szerepet, a szabadságharc bukása után, a megtorlás időszakában az utolsó nemzeti zsinat kudarcának tapasztalata vált dominánssá. 1850-ben a magyar püspökök a megíúsult terv felélesztése helyett inkább a formális nemzeti zsinat megtartásának mellőzését látták helyesnek, és jobbnak látták, ha a továbbiakban „informális” püspökkari gyűléseken vitatják meg a közös – országos jelentőségű – lelkipásztori és egyházfegyelmi kérdéseket. Az új történelmi helyzetben a pozsonyi nemzeti zsinat kudarcának tapasztalata így hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországon is megerősödött az ország püspökeinek újfajta – bár nem előzmények nélküli –, zsinatnak nem számító tanácskozási gyakorlata, amely majd a II. vatikáni zsinat nyomán vált új intézménnyé az állandó testületként működő püspöki konferenciák létrehozásával.

3. A szerzőnek az értekezés témájában az utóbbi öt évben megjelent publikációi

FEJÉRDY ANDRÁS: Az 1822. évi magyar nemzeti zsinat és az Apostoli Szentszék. In: *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században*. Szerk. BALOGH MARGIT–VARGA SZABOLCS–VÉRTESEI LÁZÁR. Pécsi Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet–Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest–Pécs, 2014. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 10) 219–235.

FEJÉRDY ANDRÁS: Róma és Bécs között. Rudnay Sándor esztergomi érsek stratégiája az 1822. évi magyar nemzeti zsinat érdekében. *Történelmi Szemle* 56 (2014) 3, 511–521.

FEJÉRDY ANDRÁS: Duas inter summas potestates. Konzil in josefinischem Kontext: Die ungarische Nationalsynode vom Jahre 1822 und die Wiener Regierung. *Annuario Historiae Conciliorum* 46 (2014), 303–318.

FEJÉRDY ANDRÁS: "Qui et ipse pars actorum fuit": Fabius Nachrichten und Betrachtungen... című, 1822-es pozsonyi nemzeti zsinatról szóló művének forrásairól. In: *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae: Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*. Szerk. SOMORJAI ÁDÁM, ZOMBORI ISTVÁN. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség; Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest, 2016. 261–268.

FEJÉRDY ANDRÁS: Il concilio nazionale ungherese del 1822 e la Santa Sede Apostolica: Iniziativa giuseppinista oppure tentativo di riforma di spirito ecclesiale? *Rivista di Studi Ungheresi* 15 (2016), 71–87.